

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ТА ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

*Березуцький В. В., д.т.н., професор (каф. БП&НС НТУ «ХП»);
Халіль Р. І., студ. (гр. МІТ-М625з, НТУ «ХП»)*

Анотація. У статті розглянуто особливості формування культури безпеки праці та здоров'я майбутніх фахівців у контексті воєнного стану в Україні. Акцентовано увагу на ролі професійної освіти у забезпеченні свідомого ставлення до безпеки як до фундаментальної цінності сучасного суспільства. Розкрито психолого-педагогічні та організаційні засади розвитку культури безпеки в системі підготовки фахівців технічного профілю. Особливу увагу приділено впровадженню компетентнісного підходу, формуванню ризикорозуміння, психологічної стійкості, відповідального ставлення до здоров'я та життя в умовах воєнних ризиків. Визначено роль освітнього середовища та науково-педагогічних колективів у підвищенні рівня безпеки професійної діяльності.

Ключові слова: культура безпеки, охорона праці, ризик, професійна освіта, війна, здоров'я, поведінка, майбутній фахівець.

Abstract. The article examines the peculiarities of forming a culture of occupational safety and health among future professionals under the conditions of martial law in Ukraine. The emphasis is placed on the development of a professional safety culture as part of the general behavior culture, taking into account modern challenges, risks, and stress factors related to the war. Theoretical approaches to defining the concept of safety culture are summarized, and psycho-pedagogical foundations of its formation within vocational education are revealed. Methodical guidelines for integrating safety competencies into professional training are proposed. Particular attention is paid to the role of personal responsibility, risk awareness, and motivational factors in ensuring safe behavior under uncertainty and threats.

Keywords: safety culture, occupational safety, risk, vocational education, war, health, behavior, future professional.

Вступ. Поточна соціально-економічна ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною війною, поставила нові виклики перед системою освіти, охорони праці та безпеки життєдіяльності. Безпека праці і здоров'я працівників, адаптивність до ризиків, психологічна стійкість та культура поведінки стали одними з головних факторів збереження людського потенціалу країни [1]. Формування культури безпеки майбутнього фахівця сьогодні потребує нових підходів, які враховують не лише технічні, а й морально-етичні, психологічні та соціокультурні аспекти [2]. Безпечна поведінка має стати усвідомленою нормою, що ґрунтується на цінності життя, відповідальності за власні дії та розумінні ризику як невід'ємного чинника сучасної професійної діяльності [3].

Аналіз стану питання. Проблема культури безпеки праці активно розробляється у працях вітчизняних і зарубіжних учених – В. Г. Козлова [4], Л.

М. Шевчук [5], Н. Ю. Ткаченко [6], а також J. Reason [7], F. W. Guldenmund [8], A. Hale, D. Cooper [9] та інших. Науковці визначають культуру безпеки як інтегральну характеристику особистості й колективу, що поєднує знання, переконання, норми поведінки, моральні орієнтири та цінності, спрямовані на збереження життя і здоров'я людини [4–6]. В українському контексті питання безпеки праці тісно пов'язане із соціальними трансформаціями, моральною відповідальністю та готовністю фахівців діяти в умовах ризику [1, 2]. Особливої ваги набуває формування внутрішньої мотивації до безпечної поведінки [5]. Наукові дослідження кафедри «Безпека праці та навколишнього середовища» НТУ «ХП» зосереджені на вивченні механізмів розвитку професійної свідомості, управління ризиками, підвищення ефективності навчального процесу з охорони праці та екологічної безпеки [1–3]. Зокрема, вивчаються питання європейських стандартів безпеки, гуманітарних аспектів професійної культури та педагогічних умов підготовки компетентних і відповідальних фахівців [1, 3].

Мета роботи. Метою роботи є теоретичне й методичне обґрунтування педагогічних і соціально-психологічних засад формування культури безпеки праці та здоров'я майбутніх фахівців у сучасних умовах війни, а також розроблення практичних рекомендацій щодо інтеграції безпекових компетентностей у систему професійної освіти [2, 6].

Методики, матеріали і результати досліджень. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який інтегрує педагогічні, психологічні, соціальні та управлінські компоненти у єдину систему формування культури безпеки в освітньому середовищі [4, 8]. Такий підхід дозволяє глибше осмислити закономірності та механізми розвитку безпечної поведінки майбутніх фахівців. У процесі роботи застосовано широкий спектр методів: аналіз і синтез наукових джерел, анкетування студентів і викладачів, педагогічний експеримент, контент-аналіз освітніх програм, а також методи порівняння, систематизації та узагальнення досвіду кафедри «Безпека праці та навколишнього середовища» НТУ «ХП» [1, 3]. Отримані результати дали змогу визначити ключові напрями вдосконалення підготовки фахівців у сфері безпеки праці та екологічної культури [1, 2, 5].

1. Педагогічний аспект. Формування культури безпеки у студентів вимагає комплексного, системного підходу, коли безпекові компетентності інтегруються не лише у спеціальні дисципліни, а й у загальноосвітні та професійно орієнтовані курси [5, 6]. Важливим завданням є не просто передавання теоретичних знань з охорони праці, а створення освітнього середовища, яке сприяє формуванню безпечного стилю мислення, розвитку відповідального ставлення до ризиків, уміння прогнозувати можливі небезпеки та мінімізувати їх наслідки [2, 4].

Значну роль відіграє активне залучення студентів до практичних занять, тренінгів, моделювання небезпечних ситуацій і колективного обговорення шляхів їх вирішення [6]. Таким чином, навчальний процес перетворюється на інтерактивну платформу формування не лише знань, а й ціннісних орієнтацій,

моральної відповідальності та внутрішньої мотивації до безпечної поведінки [3, 5].

2. Психологічний аспект. Сучасні умови, зокрема воєнний стан, істотно вплинули на психологічне сприйняття безпеки студентами [2]. Молодь перебуває під постійним тиском інформаційних, емоційних та соціальних факторів, що породжує відчуття тривожності, нестабільності та невизначеності [6]. У зв'язку з цим формування культури безпеки повинно містити елементи психологічної підтримки, навчання навичкам емоційної саморегуляції, подолання стресу, розвитку стійкості до кризових ситуацій і вміння діяти зібрано в умовах ризику [5, 7]. Доцільним є включення у навчальний процес тренінгів із психогігієни, майстер-класів із розвитку критичного мислення, а також інтеграція кейсів, що моделюють поведінку людини в надзвичайних умовах [4, 9]. Психологічний компонент сприяє гармонізації особистості, формує відчуття внутрішньої впевненості та готовності до раціонального прийняття рішень у складних обставинах [6, 8].

3. Організаційний аспект. Кафедра «Безпека праці та навколишнього середовища» НТУ «ХПІ» активно реалізує європейські стандарти підготовки фахівців з охорони праці, що відповідають сучасним вимогам ринку праці та суспільним очікуванням [1, 3]. Освітні програми побудовані на компетентнісному підході, який передбачає не лише формування теоретичних знань, а й розвиток практичних умінь, аналітичного мислення та здатності до прийняття управлінських рішень у сфері безпеки [2, 6].

До навчального процесу включено модулі з ризик-менеджменту, корпоративної культури безпеки, управління надзвичайними ситуаціями, а також тренінгові заняття, побудовані на аналізі реальних виробничих і надзвичайних подій [4, 9]. Важливо, що студенти мають змогу брати участь у спільних науково-практичних заходах, семінарах і проектах із підприємствами та органами державного управління, що забезпечує тісний зв'язок теорії з практикою [1, 3]. Такі педагогічні, психологічні та організаційні підходи у своїй сукупності сприяють розвитку рефлексивного мислення, відповідальності, ініціативності, командної взаємодії та лідерських якостей [5, 6]. Усе це має особливе значення в умовах воєнного часу, коли безпека стає не лише навчальною дисципліною, а й основною життєвою компетенцією [2, 3].

Висновки. Формування культури безпеки праці та здоров'я майбутнього фахівця є стратегічним завданням сучасної системи освіти [4, 5], яке забезпечує стійкість суспільства та економіки в умовах війни. Культура безпеки є інтегральною компетентністю, що поєднує знання, поведінкові навички, моральні принципи, соціальну відповідальність і психологічну готовність діяти в умовах ризику [6, 7].

Підвищення рівня культури безпеки можливе через впровадження інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання, тренінгів, симуляцій кризових ситуацій [2, 8].

Важливу роль у розвитку культури безпеки відіграють наукові школи та кафедри, зокрема кафедра «Безпека праці та навколишнього середовища» НТУ «ХПІ», яка формує європейську модель професійної підготовки фахівців у сфері охорони праці [1, 3].

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розвитком цифрових технологій навчання, дистанційних форм підготовки з охорони праці та впровадженням системного ризик-менеджменту в освітніх установах [8, 9].

Література

1. Березуцький В. В. Європейський підхід до підготовки спеціалістів із охорони праці. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Механіко-технологічні системи та комплекси*. – Х.: НТУ «ХПІ», 2015. – № 21 (1130). – С. 155–163.
2. Березуцький В. В., Лібецький К. Культура та безпека людини. *Збірник наукових статей та матеріалів IX Міжнародної науково-методичної конференції «Безпека людини у сучасних умовах»*. – 7–8 грудня 2017 р. – С. 174–177.
3. Березуцький В. В. Екологічна та професійна культури. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я*. – Харків: НТУ «ХПІ», 2018. – Ч. IV. – С. 7.
4. Козлов В. Г. Теоретичні аспекти формування культури безпеки праці. *Праця і безпека*, 2020, № 2, С. 11–17.
5. Шевчук Л. М. Культура безпеки праці як компонент професійної компетентності. *Безпека життєдіяльності*, 2019, № 2, С. 33–38.
6. Ткаченко Н. Ю. Формування культури безпеки в системі професійної освіти. *Професійна освіта: теорія і практика*, 2020, № 3, С. 12–18.
7. Reason J. *Managing the Risks of Organizational Accidents*. Aldershot: Ashgate, 1997.
8. Guldenmund F. W. *Understanding and exploring safety culture*. *Safety Science*, 2010, 48(10), 1389–1397.
9. Hale A., Cooper D. *Safety management and culture: The long road to maturity*. *Journal of Safety Research*, 2002, 33(1), 1–8.